

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

УДК 94(477)

Володимир Старка, Валентин Терещенко

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ УКРАЇНИ. ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ: МОНОГРАФІЯ [ЗА ЗАГ. РЕД. С. ГЕЛЕЯ]. – ЛЬВІВ: ВИД-ВО ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ, 2013. – 976 С.; 650 ІЛ.

У рецензованій монографії досліджено основні етапи становлення та розвитку споживчої кооперації на території України.

Ключові слова: "Дніпросоюз", споживча кооперація, "Народна торгівля", Укоопспілка, Центросоюз.

Розвиток сучасної України тісно пов'язаний з минулим українського народу. Вивчення історичного досвіду полегшує розв'язання проблем сучасності. Тому успіхи української кооперації потребують ретельного дослідження, як з науково-теоретичних, так і з суто практичних міркувань. На сьогодні, на нашу думку, існує нагальна потреба створення узагальнюючих праць, які дозволять систематизувати здобутки вітчизняної історіографії у висвітленні історії української кооперації.

Це вирішило б низку завдань: прослідкувати загальні закономірності розвитку української кооперації упродовж усього періоду існування, полегшують порівняльний аналіз регіональних особливостей розвитку кооперативів у складі держав з різними політичними та економічними моделями розвитку. Це, у свою чергу, дозволить поглибити вивчення взаємозв'язків розвитку кооперації з державною економічною, соціальною, національно-релігійною політикою в різних геополітичних умовах.

Колектив авторів вирішив зосередити увагу на споживчій кооперації. Виокремлення однієї галузі кооперативного руху дає змогу з належною науковою ретельністю прослідкувати усі етапи її встановлення в Україні в різні періоди і за різних політичних режимів.

Кооперація давала українському населенню можливість навіть у несприятливих обставинах покращувати власний добробут, захищати економічні інтереси. Крім того, особливістю української кооперації був тісний зв'язок з національними і культурно-освітніми процесами.

Отже, дослідження розвитку української кооперації дозволяє повною мірою розкрити найважливіші закономірності як соціально-економічних, так і національно-політичних процесів і явищ вітчизняної історії.

Рецензоване дослідження – результат колективної праці групи авторів. Монографія вийшла за загальною редакцією професора Степана Гелея, чий вагомий науковий доробок добре відомий у середовищі дослідників кооперативного руху в Україні.

Цілісний аналіз досліджуваної проблематики дає необхідний матеріал для узагальнень і висновків, скерованих на розкриття поставлених у монографії завдань. Структура праці детально осмислена, логічна, послідовна, виважена і лаконічна, науково аргументована, як і виклад матеріалу власне у самих розділах.

У першому розділі здійснено аналіз історіографічної і джерельної бази дослідження. Автори зробити висновок про те, що різні аспекти цієї проблеми досліджували десятки фахівців-істориків, економістів, соціологів, кооператорів-практиків, які вивчали географію розміщення кооперативів, їх кількісні та якісні параметри, генезу та форми кооперативних об'єднань, характеристики визначних діячів, господарську та культурно-освітню діяльність кооперативів. Варто погодитись з думкою авторського колективу, про те, що, незважаючи на незаперечні успіхи вчених у вивченні кооперативної проблематики, існує гостра необхідність узагальнити значний фактичний матеріал, розглянути історію української споживчої кооперації з позицій сьогодення.

Другий розділ присвячено генезі кооперативної думки. Він цілком виправдано поділений на частини. Перша присвячена виникненню кооперативної ідеї у країнах Західної Європи, у другій і третій досліджено процес формування кооперативної ідеології в Україні.

Як стверджується у монографії, кооперативна думка в Україні впродовж другої половини XIX ст. не тільки засвоїла основні засади кооперативної теорії країн Західної Європи, а й відродила традиційні цінності національного способу життя, властиві українцям у минулому – добровільно об'єднуватися у вільні спілки для співпраці, самодопомоги і самооборони.

У третьому розділі висвітлено процес зародження споживчої кооперації в Україні упродовж 1860–1880-х рр. Досліджуючи появу перших українських кооперативів у Російській імперії, автори прийшли до висновку, що становлення споживчої кооперації тісно пов'язано з іменами перших

вітчизняних кооператорів – громадських діячів та економістів, серед яких М. Баллін, О.Бриллиантов, М. Зібер, В. Козлов та інших. Завдяки їх зусиллям передові західноєвропейські ідеї кооперативної взаємодопомоги адаптувалися і втілювалися у діяльності вітчизняних споживчих кооперативів. У рамках окремого параграфу висвітлено появу споживчої кооперації на західноукраїнських землях.

Автори доводять, що крамничний рух останньої чверті XIX – початку XX століття слід визнати однією з основ галицького і буковинського українського кооперативного руху, а громадські крамниці розглядати як прокооперативні торгівельні заклади, що готували населення до господарської співпраці у сфері обміну, але через свою недосконалу форму мали припинити своє існування або перетворитися на кооперативні торговельні підприємства.

У четвертому розділі досліджено формування системи споживчих кооперативів упродовж 1890–1914 рр.

Наступний розділ розкриває особливості розвитку української споживчої кооперації в умовах Першої світової війни та української національної революції.

Особлива увага приділена діяльності "Дніпросоюзу". Автори роблять висновок про те, що інтенсивний процес становлення та розвитку української споживчої кооперації в цей період відбувалося у надзвичайно складних умовах. Незважаючи на це, на Наддніпрянщині створено "Дніпросоюз", який невдовзі зміг налагодити постачання населення України необхідними товарами, знаходив шляхи збереження грошових заощаджень, позитивно впливав на відновлення різних сфер народного господарства тощо.

Автори відзначають позитивні результати культурно-просвітницької роботи української споживчої кооперації у період 1917–1921 років на Наддніпрянщині. Ця робота проводилася у двох напрямках. Перший напрям – створення та активна робота структурних підрозділів, зокрема видавничого та культурно-просвітнього відділів. Результатом цього стало заснування та діяльність видавництв, кооперативних шкіл; постійне проведення лекцій для працівників, співробітників та населення; видання газет, книг, брошур, бюлетенів, листівок та ін.

Другий напрям – фінансова допомога культурно-освітнім закладам, установам та організаціям; підвищення культурно-освітнього рівня українського народу. З цією метою проводилася організаційна робота та закладалися відповідні фонди. З них фінансувалися школи, гімназії, вищі школи, університети, громадські товариства. У монографії належною мірою досліджено особливості західноукраїнської кооперації революційного періоду.

Шостий розділ присвячено становищу споживчої кооперації в УСРР у міжвоєнний період. Автори притримуються думки, що в умовах "воєнного комунізму" існування незалежної споживчої кооперації було неможливим. Радянське керівництво розглядало кооперацію виключно як ще один засіб реалізації марксистсько-ленінських соціально-економічних доктрин. Цей підхід мав згубний вплив на розвиток споживчої кооперації в Україні. З добровільної самоврядної організації вона перетворилася на залежний від державних органів апарат.

Варто погодитись з думкою авторського колективу, що позитивні зміни відбулись в умовах НЕП. Кооперативні організації виконували масштабну роботу із залучення населення до споживчих товариств. Визначальними чинниками тут виявилися як повернення до принципу добровільного членства, так і розширення соціальної бази споживчої кооперації. Як стверджується у монографії, активізація господарської діяльності кооперативних організацій дозволила не лише покращити задоволення потреб пайовиків, але здійснювати добродійні акції. Загалом 1920-ті роки – це той період, коли споживча кооперація, отримавши право вільного господарювання в умовах ринку, змогла проявити свій потужний потенціал і довести здатність успішно конкурувати з іншими секторами економіки.

На думку авторів у цей період культурно-просвітня робота була важливою ділянкою діяльності споживчої кооперації. Незважаючи на ідеологічну заангажованість, вона також сприяла підвищенню кваліфікації працівників системи. Вагомим здобутком кооператорів радянської України стало створення ними у 1920-ті роки власної мережі вищих навчальних закладів, кооперативних шкіл, курсів.

Варто погодитись з думкою авторського колективу, що у 30-х роках XX ст. більшовицька політика "великого терору" відчутно вдарила по кадровому потенціалу кооперативних установ та організацій, призвела до втрат кращих фахівців із питань галузевої діяльності та організаційно-кооперативної роботи і ще більше поглибила комунізацію працівників системи.

У сьомому розділі відображено особливості розвитку споживчої кооперації на західноукраїнських землях у 1921–1939 рр. Абсолютно закономірно, що основна увага приділена галицькій кооперації, яка розвивалась найактивніше. Одночасно на належному рівні висвітлено регіональні особливості споживчої кооперації Волині, Холмщини, Буковини і Закарпаття.

Грунтовно проаналізована культурно-освітня діяльність західноукраїнських споживчих кооперативів, їх зв'язок з діяльністю українських політичних партій. Автори доводять, що українська кооперація мала у цей час реальний позитивний вплив на всі сфери національного життя Західної України, сприяла внутрішньому згуртуванню українського селянства, підвищенню економічного рівня життя. Загалом культурно-освітня діяльність українських кооперативів скеровувалась на підвищення загальноосвітнього рівня українського населення та підготовки кадрів для кооперативної й господарської роботи.

Восьмий розділ присвячено становищу споживчої кооперації у роки Другої світової війни. Грунтовно досліджено зміни в західноукраїнській кооперації періоду радянізації 1939–1941 рр. Розкрито регіональні особливості нацистської політики в кооперативній сфері. Варта погодитися з тезою, що у 1939–1941 роках політика радянської влади щодо української кооперації в Галичині полягала в уніфікації з кооперативною системою України. Спроба кооператорів підшукати якусь форму співпраці з новою владою закінчилася провалом.

Автори монографії стверджують, що українська кооперація, яка підпорядковувалася німецькій адміністрації, виконувала визначені завдання щодо збору контингенту, розподілу преміальних товарів і пайків за картками, але водночас захищала інтереси українського населення від надмірних контингентів, від вивезення на роботу до Німеччини, від голоду та безробіття. На думку авторів, українські кооперативи завдяки своїй праці створювали економічну основу культурно-освітнього та політичного життя на окупованій території, допомагали підпіллю. Після звільнення Галичини від німецьких окупаційних військ українська кооперація в її класичному варіанті своє існування припинила.

У дев'ятому розділі відображено основні тенденції розвитку споживчої кооперації у УРСР у 1940–1980-х роках. Автори роблять висновок про те, що упродовж 1944–1955 років споживча кооперація України відновила свою діяльність. Незважаючи на адміністративні засоби, за допомогою яких формувалася радянська кооперативна модель, кооперація відіграла важливу роль у повоєнній відбудові українського села. Кооперативна торгівля дозволяла забезпечити селян предметами повсякденного вжитку, промисловими товарами, сільськогосподарським реманентом, будівельними матеріалами. Заготівельна мережа сприяла реалізації сільськогосподарської продукції та сировини. Перешкоджали розвитку кооперації слабка насиченість товарами внутрішнього ринку та низька купівельна спроможність населення.

Як доводять автори, упродовж 1956–1965-х рр. споживча кооперація України остаточно закріпила за собою роль основної торгівельної організації на селі. У цей період кооперативна система цілковито підпорядковувалася радянському партійному та державному керівництву та служила його інтересам. Водночас кінець 1950-х – початок 1960-х років був часом бурхливого зростання її якісних та кількісних показників.

Загалом слушною є думка, що в кінці 1970-х – на початку 1980-х років українська кооперація разом із радянською державою перебувала у стані перманентної кризи. Це впливало з суперечностей радянської економіки. Ситуацію погіршувало і недолуге партійне керівництво, яке всіляко обмежувало приватну ініціативу в кооперації.

У монографії проаналізовано деякі позитивні зміни у ставленні державних та партійних органів до кооперації, які розпочалися з приходом до влади М. Горбачова. Автори притримуються думки, що прийняття у 1989 році закону "Про кооперацію в СРСР" виявилось певним стимулом до створення та розвитку нових кооперативних підприємств.

Останні два розділи присвячено розвитку споживчої кооперації у незалежній Україні та її участі у міжнародному кооперативному русі.

Особливістю монографії є включення до тексту ілюстративного матеріалу та численних додатків у вигляді статистичних таблиць, біографічних довідок, фотоматеріалів та текстів архівних документів. Такий підхід дозволяє поглибити інформаційне наповнення монографії, при цьому не порушуючи чітку структуру викладу матеріалу.

Підсумовуючи, варто зазначити, що рецензована праця є давно очікуваним й корисним виданням, яке, безсумнівно, приверне увагу дослідників. Нагромаджений у монографії матеріал свідчить про наявність широких можливостей для його використання на сучасному етапі.

Матеріали монографії знайдуть своє використання у навчальному процесі під час розробки відповідних спецкурсів, навчально-методичних посібників, у науково-популярних, довідково-енциклопедичних виданнях, практичній викладацькій роботі.

Владимир Старка, Валентин Терещенко

**ПОТРЕБИТЕЛЬСКАЯ КООПЕРАЦИЯ УКРАИНЫ. ОТ ЗАРОЖДЕНИЯ ДО
СОВРЕМЕННОСТИ: МОНОГРАФИЯ [ЗА ЗАГ. РЕД. С. ГЕЛЕЯ]. ЛЬВОВ: ИЗД-ВО
ЛЬВОВСКОЙ КОММЕРЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ, 2013. 976 С.; 650 ИЛ.**

В рецензируемой монографии исследованы основные этапы становления и развития потребительской кооперации на территории Украины.

Ключевые слова: "Днепрсоюз", потребительская кооперация, "Народная торговля", Укоопсоюз, Центросоюз.

Volodymyr Starka, Valentyn Tereshchenko

**CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE. FROM INCEPTION TO THE PRESENT: THE
MONOGRAPH [ED. S. GELEY]. LVIV: PUBLISHING HOUSE OF LVIV COMMERCIAL
ACADEMY, 2013. 976 S.; 650 IL.**

In the peer-reviewed monograph studies the main stages of formation and development of consumer cooperation in Ukraine.

Keywords: "Dniprosoyuz", consumers ' cooperative "people trade", Ukoopspilka, Centrsoyuz.